

## РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ В. Л. БУЛАХОВА, О. Є. ПАХОМОВА “БІОЛОГІЧНЕ РІЗНОМАНІТТЯ УКРАЇНИ. ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСТЬ. ССАВЦІ (*MAMMALIA*)”

Булахов В. Л., Пахомов О. Є. Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Ссавці (*Mammalia*). – Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет, 2006. – 356 с.

Наукова спільнота побачила вихід першого видання із серії книжок, присвячених біорізноманіттю Дніпропетровської області, монографію В. Л. Булахова, О. Є. Пахомова “Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Ссавці (*Mammalia*)”. Монографія є надзвичайно своєчасною та заповнює пробіл з ряду питань: стану, поширення та перспективи кожного виду ссавців на Дніпропетровщині; їх значення в соціальному та функціональному відношенні; перспективи використання, охорони та збагачення теріофауни регіону.

У монографії розглянуті важливі питання біорізноманіття ссавців в умовах Дніпропетровщини. Надано характеристику природних умов області, видового складу тварин, екологічних комплексів, популяційної структури, сучасного стану, кадастру таксонів і функціональної ролі ссавців у екосистемах. Особливу увагу приділено значенню ссавців як буферної системи щодо зменшення інгібуючого впливу техногенних чинників на функціонування біогеоценозів. Висвітлено питання використання ссавців у промислі, біологічній рекультиватії та екологічній реабілітації техногенних ландшафтів, а також як біоіндикаторів стану навколишнього середовища. Надано практичні рекомендації щодо охорони, збереження та збагачення теріофауни регіону.

У першому розділі монографії представлений огляд інформації по особливостям природних умов і сучасному екологічному стану Дніпропетровської області. Розглянуті геоморфологічні, гідрогеологічні, кліматичні особливості, ґрунтовий, рослинний покриви тваринне населення та сучасний екологічний стан регіону. Показано, що головні екологічні проблеми регіону обумовлені рядом факторів, а сучасний стан екосистем вимагає негайних заходів щодо оптимізації їх біорізноманіття. Основними з цих заходів автори вважають відведення збережених природних систем під заповідні території та екологічна реабілітація відпрацьованих земель.

У другому розділі монографії описано загальну характеристику класу Ссавців (*Mammalia*). Відображені особливості організації, морфологічні та

екологічні особливості, походження, еволюція та систематика сучасних ссавців.

Далі, у третьому розділі, що присвячений загальній характеристиці біорізноманіття ссавців Дніпропетровщини та його змін під впливом антропогенних чинників, автори описують біорізноманіття, екологічні комплекси та географічні типи, сучасний стан, структуру популяцій та функціональну структуру угруповань теріофауни. Відмічено, що фауна ссавців Дніпропетровщини у своєму складі у різні періоди постійно змінювалась і нараховувала від 57 до 63 видів. Висловлена стурбованість тим фактом, що антропогенні чинники зміни видового складу ссавців є найбільш масштабними. Проте, зазначають автори, біорізноманіття ссавців Дніпропетровської області за всіма систематичними категоріями відносно високе та має високу подібність основних таксонів із світовою та українською теріофаунами. Показано, що сукупність виявлених реакцій ссавців на погіршення умов – дійовий механізм, спрямований на збереження популяцій у складних екологічних ситуаціях. Але цей механізм обмежується екологічною валентністю виду, за межами якої мобільні види залишають територію, а види з малою валентністю гинуть.

У четвертому розділі представлена кадастрова характеристика ссавців Дніпропетровської області – це перша спроба створення такого довідника в регіоні. У кадастровій характеристиці по кожному виду ссавців подана наступна інформація: таксономічна характеристика, статус, морфологічні ознаки, поширення, місцеперебування, біологічні особливості, активність, розмноження, живлення, линяння, вороги, паразити, хвороби, оцінка чисельності, причини зміни чисельності, заходи охорони, соціальне значення. Відносно новим, запропонованим авторами, є розділ присвячений функціональному значенню ссавців. У цьому розділі характеризуються прояви тих чи інших способів життя, які обумовлюють функціонування екосистеми.

П'ятий розділ знайомить з оригінальною інформацією по функціональній ролі звірів в екосистемах у контексті місця ссавців у прояві основних функ-

цій біогеоценозу. Розглянуті питання характеристики функціональної ролі ссавців та її класифікація; трофічна функція ссавців у екосистемах; роль трофіки ссавців у створенні захисного блоку екосистеми; ґрунтоутворююча роль ссавців. Показано, що трофічна функція ссавців відіграє значну роль у процесі регуляції природних і антропогенно трансформованих екосистем. Автори відзначають, що трофічна активність ссавців відіграє помітну роль у створенні екологічних механізмів захисту автотрофних компонентів екосистем як стартової ланки біологічної продуктивності. Цікавим є відмічений факт, що екскреторна активність ссавців сприяє зростанню видового різноманіття та біомаси ґрунтової фауни. Виявлено, що процес збільшення чисельності та енергетичних показників супроводжується перебудовою функціональної структури ґрунтової мезофауни за рахунок збільшення чисельності сапрофагів (які підвищують інтенсивність мінералізації) і хижаків (що беруть участь у створенні біотичного механізму гомеостазу та екологічної стійкості екосистеми). Наголошено, що рийна активність ссавців – один із головних біотичних чинників, що зумовлює розвиток усього блоку ґрунтової фауни, обумовлюючи зростання біорізноманіття. Беручи до уваги, що біорізноманіття – функціональний фундамент створення екологічної стійкості, рийну активність можна вважати одним із чинників, які забезпечують гомеостаз екосистем. Викладений у п'ятому розділі монографії матеріал, поряд з іншим, свідчить, що рийна активність ссавців – дійовий біотичний чинник ґрунтоутвірних процесів.

Особливої уваги заслуговує шостий розділ монографії, у якому розглядаються питання ролі ссавців у створенні екологічного буфера проти техногенного забруднення екосистем. В цьому контексті авторами розглядаються проблеми: середовищевірної активності ссавців як біотичного чинника у процесі самоочищення ґрунтів від забруднення та середовищевірної ролі ссавців як біотичного чинника у відновленні функцій ґрунтоутворювачів. Наведений у монографії аналіз рийної та екскреторної активності мишоподібних гризунів у заплаві Діброва дозволяє авторам зробити загальний висновок про те, що середовищевірний вплив ссавців – важлива біотична ланка в утворенні складного механізму гомеостазу едафото-

пу, своєрідна частина природного буфера проти дії техногенних чинників в умовах трансформованих екосистем. Крім того, відмічено, що позитивний вплив середовищевірної активності ссавців, спрямованої на вироблення гомеостазу та підвищення екологічної стійкості екосистеми, має велике господарське значення, дозволяє використовувати цей механізм у розробці зооекологічних основ охорони довкілля, створенні штучних лісів у степовій зоні, проведенні біологічної рекультиваци та екологічної реабілітації техногенних ландшафтів

Дев'ятий розділ монографії знайомить з питаннями раціонального використання та охорони ссавців. Авторами описуються проблеми пов'язані використанням ссавців у біологічній рекультиваци та екологічній реабілітації трансформованих екосистем, в якості біоіндикаторів стану навколишнього середовища та охороною ссавців і збагаченням їх запасів. Крім того, аналізуються роботи зі збагачення теріофауни області.

Монографія В. Л. Булахова, О. С. Пахомова "Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Ссавці (Mammalia)." є першим виданням із серії, що присвячена біорізноманіттю Дніпропетровської області. Сподіваємося, що наступні випуски даної серії, про флору Дніпропетровщини, за наявності кафедри геоботаніки, ґрунтознавства та екології біолого-медичного інституту ДНУ будуть видані під керівництвом відомого вченого член-кореспондента НАН України, голови Наукової Ради НАН України з проблем ґрунтознавства, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора біологічних наук, професора кафедри Анатолія Павловича Травлеєва та також стануть цінним надбанням у роботі фахівців мисливського, лісового та сільського господарства, працівників природоохоронних установ, районних відділів Державного управління екології та природних ресурсів, учителів шкіл і викладачів екології вищих навчальних закладів, юних натуралістів і екологів, любителів природи.

В. І. Ніколайчук  
доктор біологічних наук, професор,  
заслужений діяч науки і техніки України

Ф. Ф. Куртяк  
кандидат біологічних наук,  
доцент кафедри зоології УжНУ

Отримано: 9 січня 2007 р.  
Прийнято до друку: 19 січня 2007 р.